



Agència  
per a la Qualitat  
del Sistema Universitari  
de Catalunya

## **TALLER: L'AVAUACIÓ DE LA RECERCA EN HUMANITATS I CIÈNCIES SOCIALS**

**Universitat de Barcelona, 28 i 29 de gener de 2010**

**Ponències i contribucions**

### **Grup 1: Filosofia, Història, Art, Antropologia i Geografia**



## SUMARI

### Contribució

*L'avaluació de la recerca en l'àrea de coneixement de Dibuix.* Bibiana Crespo, Departament de Dibuix, UB.....**pàgina 3**

### Ponència

*Sobre els criteris d'avaluació de l'activitat investigadora.* Borja de Riquer, Departament d'Història Moderna i Contemporània, UAB.....**pàgina 5**

### Contribució

*Reflexions generals en l'àmbit de les Humanitats.* Jordi Vallverdú, Departament de Filosofia, UAB.....**pàgina 8**

### Ponència

*Dos camps en discussió: el paper del llibre i la transferència en la recerca en Humanitats i Ciències Socials.* Joan Fuster, Departament d'Humanitats i Filologia, UOC.....**pàgina 9**

### Contribució

*Els mèrits dels candidats a lector i/o agregat des de la perspectiva d'un arqueòleg-historiador.* Jaume Noguera, Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, UB, i investigador Beatriu de Pinós, de l'ICAC.....**pàgina 12**

### Ponència

*La recerca en Història de l'Art i la seva avaluació.* Mireia Freixa, Departament d'Història de l'Art, UB.....**pàgina 14**

### Ponència

*Algunas ideas sobre los criterios para la evaluación de la actividad investigadora.* Pedro Fraile, Departament de Geografia i Sociologia, UdL.....**pàgina 17**



UNIVERSITAT DE BARCELONA



**Facultat de Belles Arts**

Departament de Dibuix  
Pau Gargallo, 4  
08028 Barcelona  
Tel. 934 034 088  
<http://www.ub.edu/depdibuix/>

**Dra. Bibiana Crespo Martín**

Tlf: 0034 934 034 090  
[bbcrespo@ub.edu](mailto:bbcrespo@ub.edu)

## ***COMUNICACIÓ per a la XI edició dels Tallers de reflexió i debat amb les universitats***

### **L'AVALUACIÓ DE LA RECERCA EN L'ÀREA DE CONEIXEMENT DE DIBUIX**

Dra. Bibiana Crespo Martín  
Departament de Dibuix  
Facultat de Belles Arts – Universitat de Barcelona

En aquesta *XI edició dels Tallers de reflexió i debat amb les universitats* i amb el tema a debatre **L'avaluació de la recerca en Humanitats i Ciències Socials**, vull circumscriure la present comunicació a l'àrea de coneixement de Dibuix –i per extensió, a totes aquelles relacionades en l'àmbit de les Belles Arts–.

Les particularitats que caracteritzen la nostra recerca dificulta enormement ésser avaluats sota els paràmetres i criteris establerts en els *Curriculums* dissenyats per les agències destinats, principalment, a l'obtenció d'acreditacions per a desenvolupar la nostra carrera acadèmica docent-investigadora.

Una de les problemàtiques essencials és la valoració de les publicacions i específicament aquelles referides als "Articles en revistes indexades". Si bé és cert que existeixen una quantitat, tot i que molt molt reduïda, de revistes científiques en aquestes àrees de coneixement, molt poques estan incloses en el ***Arts and Humanities Citation Index***, i cal remarcar aquí que **aquesta és l'única base de dades que l'AQU accepta en aquest apartat del CV**. Per altra banda, l'AHCI no té *Citation Index* dintre del ***ISI Web of Knowledge –Journal Citation Report (JCR)***– i per tant no estan analitzats els Índexs d'Impacte de les revistes i pel mateix

**motiu tampoc s'en pot deduir el Quàrtil de les mateixes**, essent aquests els elements discriminadors d'un revista per a la seva pertinença a aquest apartat.

És a dir, la majoria de les publicacions que realitzem –que demostren i certifiquen la transferència del coneixement de la nostra recerca i que en les avaluacions per a l'acreditació d'agregat està ponderat en una valoració del 70%– es veuen, generalment, excloses d'aquest apartat fonamental. És cert que les publicacions que no tenen cabuda en aquest apartat es poden incloure en els apartats "Articles en revistes no indexades amb avaluació externa", "Llibres i capítols de llibres", "Altres publicacions" o en "Publicacions amb avaluació externa resultats de congressos", però la qualificació dotada en tots ells és molt inferior i poc rellevant respecte a la de l'apartat "rei" del CV "Publicacions en revistes indexades en SCI/SSCI/AHCI".

Considero que hi ha altres bases de dades – DICE/FRANCIS/ISOC/LATINDEX/ULRICH'S/CSIC/CARHUS +/...– i que podrien tenir-se en compte, així com també altres índexs de qualitat de les revistes com són la realització d'avaluació externa (Peer Review), comptar amb un comitè científic de nivell internacional, publicar un % de treballs d'autors externs a la revista, una antiguitat superior a 3 anys, acomplir la periodicitat que declara, publicar fonamentalment treballs d'investigació o acceptar i publicar treballs en més d'una llengua, això permetria una més acurada valoració de les publicacions que es presenten.

L'altre fet per al qual ens sentim totalment desafavorits, menystinguts i poc considerats és en tant la nostra tasca com a creadors artístics. Certament, en els darrers anys s'ha destinat un apartat individualitzat en el CV –"Obres artístiques"–, però **els criteris de valoració que s'en fan de les nostres exposicions és extremadament elitista**, no tenint en compte més que aquelles exposicions individuals en centres institucionals i/o galeries d'altíssim reconegut prestigi, fet que exclou gran part de les exposicions que realitzem i per a les que, cal no oblidar, ja hi ha hagut una gran feina de taller, i per tant de recerca previa a la seva exhibició. Vull també fer esment aquí que la tasca investigadora en la pràxis artística quotidiana (independent i sense consideracions de tipus comercials) és el que atorga un caràcter sòlid i perdurable als coneixements teòrics i empírics de la creació plàstica. En la recerca artístic-plàstica la teoria informa la pràctica i viceversa per la qual cosa, aquests són dos aspectes indivisibles en l'art. Personalment, no crec en el docent-investigador que ensenya allò que no fa.

Dra. Bibiana Crespo Martín  
Barcelona 6 de novembre de 2009.

# TALLER: L'AVUACIÓ DE LA RECERCA EN HUMANITATS I CIÈNCIES SOCIALS. PONÈNCIA PRESENTADA AL GRUP 1.

## **SOBRE ELS CRITERIS D'AVUACIÓ DE L'ACTIVITAT INVESTIGADORA**

Borja de Riquer i Permanyer (UAB)

Aquestes notes responen, en bona part, a les experiències viscudes els darrers vuit anys tant dins de la Comissió d'Humanitats de la FECYT (2002-2006), responsable de l'elaboració del gairebé clandestí "*Libro Blanco de la investigación en Humanidades*" (2006), com a dins de la Comissió d'Acreditació de Professors Titulars Universitaris en Art i Humanitats de l'ANECA (2007-2010).

### **Consideracions prèvies.**

La recerca en les Humanitats es caracteritza per una sèrie de trets, alguns d'ells comuns amb d'altres àrees, però d'altres de molt específics:

- aporta coneixements bàsics, i en això no difereix amb moltes de les àrees científiques.
- presenta ritmes de recerca força llargs, de forma que la "vida mitjana" dels seus coneixements acostuma a ser més perllongada que a moltes de les àrees científiques i tecnològiques.
- les Humanitats estan integrades per un conjunt d'àrees de recerca notablement heterogènies amb problemàtiques molt específiques i diferenciades.
- molt sovint les temàtiques i els resultats de la seva recerca tenen un "interès territorial", no fàcilment universalitzable.
- la seva llengua vehicular dominant no és l'anglès, a diferència de les àrees científico-tecnològiques, donat que gran part de la recerca s'escriu en català o espanyol, cosa que dificulta la seva internacionalització.
- existeix una considerable atomització disciplinar que incrementa les dificultats per a una projecció social significativa.
- té un reduït pes dins del conjunt del finançament públic de la recerca (menys del 5 %), aconseguix molt poc finançament privat i té una presència força reduïda dins del CSIC.
- el seu objecte d'estudi té la particularitat d'interessar a un públic força heterogeni. Per això, de vegades, la seva investigació és també alta divulgació, cosa que no acostuma a succeir a d'altres àrees.
- resulta difícil de definir, i de consensuar, que és "un resultat científic rellevant" i què s'entén per la consecució definitiva dels seus objectius.
- hi ha dificultats per definir que és la transferència de coneixements en Humanitats.
- la difusió social de les Humanitats no està prou formalitzada, sinó que es realitza per diversos canals que sovint poden desvirtuar, o banalitzar, el seu significat.
- proporciona també coneixements que contribueixen a millorar la qualitat de la vida de la ciutadania, en tant que les Humanitats son dipositaries del llegat social en les seves diverses formes.
- l'esforç creixent realitzat des de les Humanitats per tal de construir una comunitat d'investigadors competitiva i amb valors propis s'està fent a contracorrent atès que s'enfronta amb els actuals valors dominants, que primen la recerca científico-tecnològica.

### **- Criteris d'avaluació de l'activitat investigadora en les Humanitats.**

Els criteris emprats per avaluar la recerca son molt discutibles i, sens dubte, sempre millorables. Donada la disparitat dels curricula no sempre els barems utilitzats beneficien de igual forma a tots els investigadors. Per altra banda, el fet que la cultura de l'avaluació estigui més arrelada en els àmbits de les ciències experiments ha fet que, massa sovint, els criteris emprats en aquestes àrees es traslladin mecànicament a les Humanitats sense tenir en compte les seves especificitats.

Pel que fa exclusivament a l'activitat investigadora els criteris establerts a les Comissions d'Accreditació d'ANECA per a titulars universitaris atorguen al conjunt de les publicacions un 70 % dels punts; a la participació en congressos, seminaris i conferències el 10 %; a la participació en projectes i contractes de recerca el 8 %; a la mobilitat investigadora un 8 %; a la transferència dels resultats un 4 % ; i a més hi ha un 4 % extra per altres mèrits.

Torno a dir que els barems son discutibles sempre. Ara bé, com cal establir-los és bàsic que siguin el màxim d'objectius i de coneguts. Els criteris que tot seguit explico, a grans trets, s'han mostrat relativament útils. Penso que l'actual és el menys dolent dels sistemes emprats fins ara per avaluar, atès que en establir uns "criteris mínims" i sense limitació del nombre dels acreditats, ha permès la desaparició de la competència interna, ja no cal jerarquitzar els candidats i, sobre tot, es dificulta notablement que passi gent amb un curriculum notablement insuficient, cosa que sí succeïa a les anteriors proves d'habilitació. Actualment un 70 % de les avaluacions estant resultant positives, la qual cosa no treu que en alguns casos uns perfils excessivament centrats en la recerca, en detriment de la docència, o viceversa, s'hagin trobat amb problemes.

### **Publicacions.**

Cal diferenciar els articles publicats a revistes científiques indexades, a d'altres revistes, els llibres i els capítols de llibre, i les creacions artístiques i professionals.

Problemes: la pràctica inexistència de criteris de qualitat homologables i acceptats per la tota la comunitat científica. En les disciplines d'Humanitats no és fàcil jerarquitzar la importància de les revistes (gran disparitat dels indicadors existents) i no sempre hi ha una relació clara entre la qualitat del treball i el lloc a on es publica. Això, juntament amb la gran importància que tenen les monografies, o les actes d'alguns congressos, dificulten una bona avaluació. Així, el sistema d'avaluació mitjançant els índexs d'impacte, útil a les ciències experimentals, és de molt difícil establiment a les Humanitats. De cara a l'avaluació de les publicacions hom té en compte els següents elements: els indicadors existents sobre qualitat de les revistes- tot i les gran disparitats-/ si es tracta d'obres d'autoria individual o col·lectiva/ els índex d'impacte i les citacions / diferenciar si es tracta d'aportació científica, resum, estat de la qüestió, ressenya i divulgació / els llibres, sempre que siguin monografies de recerca / les editorials de prestigi / les publicacions en format electrònic / fitxes de catàlegs, veus a diccionaris i enciclopèdies / catàlegs / la condició d'editor-crític, d'editor-traductor o de prologuista de l'autor/ els projectes arquitectònics i artístics / les exposicions / els informes científics i tècnics / els premis rebuts per les publicacions / la qüestió de l'àmbit territorial de la recerca / la qüestió de la llengua en que es publica.

### **Congressos, seminaris i conferències.**

Diferenciar-los pel seu caràcter: internacional, estatal, autonòmic i local.

Diferenciar si es tracta de ponència o conferència invitada, de comunicació escrita i oral, de comunicació en forma de pòster, de participació en taula rodona, d'un resum, etc. La qüestió de la participació a congressos i la publicació de les actes: no avaluar dos cops la mateixa cosa.

### **Projectes i contractes de recerca.**

Cal diferenciar entre investigador principal (IP), membre de l'equip, col·laborador, tècnic i becari. I també entre convocatòries competitives i no competitives. Veure si son projectes de la Unió Europea, d'organismes internacionals, del Plan Nacional del MEC, d'altres convocatòries públiques, d'autonòmiques, d'empreses privades, de convocatòries mixtes, etc. També cal valorar la participació en xarxes de recerca: internacionals, estatals i autonòmiques, i la participació en grups de recerca consolidats. Igualment considerar la trajectòria i experiència del grup de recerca.

### **Transferència dels resultats**

Patents i productes amb registre de propietat intel·lectual. Transferència de coneixements al sector productiu en l'àmbit d'Humanitats. Informes sobre l'impacte econòmic-social. Activitats vinculades al manteniment i increment del patrimoni cultural, històric i artístic. Treballs encarregats per organismes públics. Col·laboració en els mass media: televisió, radio, revistes, premsa, etc.

### **Mobilitat.**

Ací només es contempla la mobilitat post-doctoral, atès que la pre-doctoral s'avalua dins l'apartat de formació acadèmica. Avaluar l'estada a centres de recerca de mitja-llarga durada (més d'un mes). Beques i ajuts obtinguts en convocatòries públiques per fer les estades de recerca. Contractes de recerca finançats pels centres a on es fa l'estada. Visites curtes a centres de prestigi. Participació en programes de mobilitat del professorat.

### **Altres mèrits**

- Premis i mencions. Participació en activitats d'avaluació a revistes de prestigi, a consells d'editorials de rellevància, a comissions d'avaluació de projectes de convocatòries públiques, a comissions de selecció de sol·licituds de mobilitats, a jurats de premis de recerca, etc.

### **Consideració final.**

Avaluar publicacions o projectes de recerca sense veure'ls no és gens fàcil. No tothom coneix la rellevància autèntica de certes revistes, editorials, congressos, projectes, etc. Cal però establir criteris i referents de qualitat el màxim de precisos, per complexos que siguin, atès que és fonamental que tothom que vulgui se avaluat conegui prèviament els paràmetres sobre els quals es fonamentarà el dictamen. Les "regles del joc" establertes, les que siguin, han de tenir un ampli consens dins la comunitat científica.

Sant Cugat del Vallès, 18-I-2010.

1. No poden existir divergències tan notables com les actuals entre els criteris AQU i ANECA per a les categories equivalents. Reforça el caire subjectivista, partidista o fins i tot erràtic de les agències d'avaluació. Si els avaluadors de les ciències humanes no tenen criteris racionals i objectius per a compartir és que en realitat no són racionals ni objectius.
2. Cal establir uns rànquings coherents relatius al valor de la publicació de llibres. No totes les editorials són iguals, ni es pot menysvalorar la redacció d'un llibre en benefici d'un article amb índex d'impacte elevat. L'argumentació en l'àmbit de les humanitats requereix una extensió molt superior a la de les ciències dures. Per extensió es pot incloure els capítols de llibre, els llibres editats, les obres col·lectives.
3. No es valora amb bon criteri l'extrema dificultat dels investigadors dels àmbits de les humanitats per a publicar en llengües que no siguin la pròpia. La major extensió dels articles i l'ús d'un llenguatge especialitzat però amb molts més matisos conceptuals que no pas els presents a les ciències dures, implica una extrema dificultat en la consecució d'articles en llengües estrangeres (bàsicament, l'anglès: quina sorpresa quan certes revistes demanen la redacció en anglès britànic o nord-americà!).
4. La major part de revistes de l'àmbit d'humanitats no tenen índex d'impacte. La categorització tipus A, B o pels nombrosos criteris d'avaluació actuals no són exhaustius, uniformes ni consensuats. Si la nostra mesura parteix de la científica, aleshores la nostra recerca no val res (impacte social, valor econòmic immediat, ...).
5. Les acreditacions del professorat se centren de forma gairebé exclusiva en els aspectes relatius a la recerca. Això va en (greu) detriment dels professors com a formadors, aspecte poc valorat i que acaba afectant els alumnes. Es podrien crear dos itineraris: docent o investigador.
6. Cal revisar el valor de les publicacions electròniques, privades o d'accés lliure.
7. Cal establir rànquings de qualitat de congressos. Un póster en cert congrés val més que un paper en un altre.

Prof. Dr Jordi Vallverdú Segura

Departament de Filosofia

UAB

## TALLER UB 2010

### “L’AVALUACIÓ DE LA RECERCA EN HUMANITATS I CIÈNCIES SOCIALS”

#### Grup 1: Filosofia, Història, Art , Antropologia i Geografia

#### *Dos camps en discussió: El paper del llibre i la transferència en la recerca en Humanitats i Ciències Socials*

**Joan Fuster Sobrepere**

Aquesta ponència se centrarà en dos problemes sobre els que el consens entorn a l'avaluació resulta especialment problemàtic en les Ciències Socials i Humanitats (CSH)<sup>1</sup>: el paper del llibre en la producció científica d'aquest àmbit i la delimitació del camp de la transferència de coneixement.

El principal problema en l'avaluació de la investigació en CSH és avui, i a pesar dels avenços realitzats, el poder comptar amb indicadors clars, ja que no existeix un consens sobre quins són els paràmetres més adequats per captar i valorar las activitats de recerca en aquests camps disciplinars. Hi ha, això si, un cert consens en que els paràmetres aplicats a les Ciències Bàsiques resulten insuficients i a vegades inadequats quan s'apliquen al camp de les CSH.

Aquest problema es deriva de la heterogeneïtat de disciplines i modes de produir i distribuir coneixement que són característics d'aquests àmbits.

Si en els darrers anys els progressos per trobar indicadors indirectes d'avaluació s'han pogut anar introduint progressivament en l'avaluació de revistes gràcies la creació de repertoris i llistes internacionalment reconegudes (ISI web of Knowledg, ERIH de la European Sciences Fundation) o l'elaboració local de la llista CARHUS, en el terreny dels llibres i capítols de llibre un consens semblant encara no s'ha establert.

No per casualitat el llibre ha estat tradicionalment el principal vehicle de presentació dels resultats de recerca en el camp de les Humanitats i també d'algunes de les Ciències Socials. Això s'entén especialment quan la base de la recerca es de naturalesa filològica, i la presentació d'arguments i materials empírics sols es pot fer

---

<sup>1</sup> El camp de les Ciències Socials que presenta una gran diversitat disciplinar, ens centrarem en aquests cas en les que estan incorporades en el títol del Taller: Geografia i Antropologia que en molts sentits es troben molt apropo de les Ciències Humanes més tradicionals.

de forma extensiva i augmentativa, es a dir a través de la monografia (altres productes com les edicions crítiques, documentals, traduccions, etc, mereixen reflexió a banda). La monografia és doncs, una forma característica i no reemplaçable del treball investigador en les Ciències Humanes. Trobar un consens en els mecanismes d'avaluació esdevé una necessitat estratègica per evitar el risc d'una progressiva substitució d'aquesta per l'article o pels llibres col·lectius que presenten la seva problemàtica específica.

Els problemes de l'avaluació de la monografia es poden centrar en dos àmbits: avaluació de l'obra i l'autor i avaluació de l'editorial o col·lecció. La principal dificultat en aquest procés es troba en identificar elements indirectes d'avaluació equivalents als criteris d'indexació en revistes.

Pel que fa a les editorials, tot i que el consens entre els experts es amplia sobre quines són les col·leccions de qualitat, manquen elements d'objectivació. Els criteris s'haurien de centrar en: l'existència d'un procés de selecció rigorosa de les obres per part de la editorial o col·lecció; l'existència de ressenyes crítiques i cites autoritzades; indicadors indirectes de difusió com la presència en determinats catàlegs bibliogràfics considerats de referència, biblioteques universitàries o de centres de recerca. La generalització entre les editorials especialitzades de sistemes de *peer review*, i/o de consells editorials independents, plurals i experts- sempre que hi hagi informes escrits previa l'acceptació de l'obra-, combinada amb els altres dos criteris esmentats, permetria disposar d'indicadors indirectes i establir llistats anàlogues a les llistes i repertoris de revistes –encara que fos a nivell local- per a les col·leccions o editorials especialitzades.

Pel que fa als autors i l'obra, la dificultat d'establir criteris indirectes augmenta notablement, llevat que la valoració es faci en el marc d'una trajectòria o de l'avaluació d'un projecte de recerca, on els avaluadors poden introduir criteris de valoració. Tanmateix, la valoració directa de les obres planteja seriosos problemes pràctics de difícil execució.

Respecte dels capítols de llibre, tot i que caldria aplicar-los els mateixos criteris indirectes que a les monografies, val la pena ressenyar que en aquest cas caldrà diferenciar les obres col·lectives fruit d'un projecte col·lectiu, de les obres miscel·làniques, aquestes darreres plantegen majors problemes de visibilització en els sistemes estandarditzats.

Per últim cal fer un esment a la naturalesa territorial (específica d'una cultura, llengua o territori) de moltes de les recerques que es produeixen en aquest àmbit. Un element que pot entrar en col·lisió amb la desitjable internacionalització de la recerca. Una correcció dels repertoris i criteris de les instàncies avaluadores catalanes que tingui en compte aquesta variable pel cas català fora recomanable com ja s'ha fet a la llista CARHUS.

Pel que fa a la transferència es fa difícil definir que és això en l'àrea d'Humanitats, de forma que sols assajarem una primera reflexió conscients de que el repte està encara lluny de ser resolt. En algunes de les Ciències Socials s'avança cap a una consideració del valor d'aplicabilitat del producte (dictamen, informe, etc) que donaria una mesura certa del seu impacte en l'entorn social. Tanmateix aquest criteri es fa difícil de generalitzar en el camp humanístic. Deixant de banda les patents i les obres de creació que seran objecte d'anàlisi en aquest mateix seminari, caldria construir un consens sobre com definim les accions que tendeixen a transferir a la societat el coneixement acumulat per l'activitat investigadora humanística. En un sentit extens sent la cultura l'objecte d'estudi de les Humanitats tot treball de l'àmbit cultural podria ser considerat una activitat de transferència o difusió social del coneixement.

El problema en aquest terreny està doncs en fixar, des de la flexibilitat, límits raonables. Sembla clar que l'evolució de la cultura contemporània hauria de permetre superar la estratificació vigent basada en el canal de distribució dels continguts culturals que prioritza el prestigi d'uns productes considerats d'alta cultura sobre uns altres. Aquest criteri i l'establiment de límits no s'hauria d'atendre als canals de difusió si volem atendre a la realitat viva de la cultura contemporània, i que aquests, haurien de ser considerats en tota la seva amplitud: llibre, revista, catàleg, comissariat d'exposició, documental, vídeo, web, software, conferència, etc. En aquest cas caldria trobar elements de delimitació alternatius, més pendents de l'impacta social del producte (el seu valor de contribució a alguna demanda de la societat) que al seu valor intrínsec en quan a innovació del mateix producte –que ja s'haurà valorat en l'aspecte de recerca-, i amb independència del format. I tanmateix, per fer possible l'avaluació, caldria disposar d'indicadors indirectes que forçosament s'haurien de relacionar amb la difusió: la qualitat del canal, el productor/promotor de la iniciativa, l'amplitud de la difusió i el seu abast. No obstant, aquesta és encara una reflexió inicial.

***Els mèrits dels candidats a lector i/o agregat des de la  
perspectiva d'un arqueòleg-historiador***

Dr. Jaume Noguera Guillén. Professor associat Universitat de Barcelona – Investigador Beatriu de Pinós a l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Aquesta contribució pretén incidir en determinats problemes o dubtes amb que s'enfronta un investigador de l'àrea de coneixement d'Història (i, específicament, d'arqueologia) a l'hora de redactar la seva sol·licitud d'acreditació a lector i/o agregat per a l'AQU. És evident que els criteris de qualitat en la investigació en la respectiva àrea de coneixement poden ser diferents, però hi ha determinats aspectes que es poden posar en comú.

D'antuvi cal recordar que els sol·licitants d'aquestes acreditacions són, en general, investigadors en les seves etapes formatives, tot i que en l'estat actual de l'aplicació del pla Serra Hunter a les universitats catalanes aquest període sembla perpetuar-se indefinidament. En aquestes etapes inicials de la recerca ja se'ns exigeix uns mèrits significatius, com la direcció de projectes competitius, haver dirigit tesis doctorals, publicacions en revistes d'impacte internacional, etc. Estic d'acord que aquests són paràmetres objectius i avaluable, i que demostren la capacitat investigadora del sol·licitant, però el problema rau en què el sistema universitari i de recerca vigent restringeix l'accés als recursos que possibiliten aconseguir aquests mèrits.

Així, en primer lloc, podríem parlar de la direcció de projectes competitius. Un investigador en formació, sense cap figura contractual reconeguda, té poques possibilitats d'aconseguir finançament per a un projecte de recerca. No és cap secret que la millor manera d'aconseguir-ho es fer la sol·licitud a nom d'un investigador ja consolidat i de prestigi reconegut. S'aconsegueix el finançament per endegar el projecte, però malauradament no pot constar com a mèrit en el currículum personal.

Per una altra banda, l'acreditació de recerca també contempla com a mèrit la direcció de tesis doctorals. Evidentment pot ser un aspecte fonamental per avaluar la capacitat formativa de l'investigador, però si tenim en compte que la sol·licitud d'acreditació de professor agregat es pot sol·licitar tres anys després de la defensa de la pròpia tesis doctoral, difícilment es podrà haver dirigit, i

menys presentat, una tesis. A més, encara que fos així, és difícil que un doctorand pugui aconseguir una beca d'investigació predoctoral signada per un investigador sense cap figura contractual reconeguda. Així, per exemple, en el CV de l'investigador principal de les beques FPU s'exigeixen els trams d'investigació acreditats, però paradoxalment ni la universitat ni l'AQU avaluen els mèrits de la docència o de la recerca de la gran majoria del professorat associat, contractat a temps parcial.

Un aspecte important és el referent a les publicacions. Dins de l'àmbit de les humanitats el punt i final de la recerca i on es demostra la vàlua de la investigació és en la publicació de la monografia, però l'avaluació de l'AQU i d'altres organismes privilegia la publicació d'articles en revistes d'impacte internacional. I aquí sorgeix un altre problema. Per definició, moltes de les línies d'investigació en l'àmbit de les humanitats tenen un caràcter local, ja sigui des del punt de vista geogràfic o temàtic. Aquesta evidència repercuteix negativament en l'avaluació de la recerca d'aquests investigadors, que es titllada de "regionalista".

Per una altra banda cal felicitar l'esforç de la Direcció General de Recerca per aconseguir un índex de publicacions periòdiques d'humanitats, el CARHUS+. És evident que tant les revistes com els investigadors necessiten d'unes normes clares i objectives d'avaluació, però també és evident que els resultats d'aquesta indexació no satisfan gairebé ningú. No s'entén com determinades revistes de prestigi no són de categoria A, mentre que d'altres, de poca volada però que compleixen estrictament els criteris avaluable, sí que ho són.

Per acabar, i en relació amb el punt anterior, l'apartat referent als articles publicats en revistes amb índex d'impacte queda gairebé sempre en blanc, ja que la majoria de les revistes de l'àmbit d'humanitats no en tenen. De manera que queden relegades a l'apartat d'articles a revistes no indexades.

En definitiva, el sistema d'avaluació de la recerca en humanitats vigent sembla una adaptació d'un model pensat per a les ciències experimentals, amb els problemes que comporta aquesta adaptació. Per una altra banda, els requisits o mèrits avaluable són, molt sovint, difícilment aconseguibles per a un investigador en formació i sense cap figura contractual reconeguda.

## La recerca en Història de l'Art i la seva avaluació

Centraré la meua aportació en l'àmbit de la història de l'art però, el fet de pertànyer a un Departament Universitari que acull també l'àrea de Música i que imparteix, així mateix, docència a la Facultat de Belles Arts, em fa especialment sensible per la recerca que s'està duent a terme en aquestes àrees de la cultura, per la qual cosa em permetré fer-ne algunes referències.

No es pot donar resposta, amb el temps que disposem, a totes les preguntes que ens han formulat als ponents sobre l'avaluació en les nostres àrees de recerca, per tant, faré unes consideracions de tipus general amb el desig que ens ajudin a anar una mica més enllà en una reflexió comuna.

El meu punt de partida és que l'avaluació és necessària per assegurar graus de qualitat en la recerca. La prova és el canvi fefaent que hem pogut observar en les nostres disciplines en els darrers vint anys. Hem passat de treballar de manera aïllada i sobre temes estrictament locals a planificar projectes col·lectius i a llarg termini, el canvi de fer una investigació d'arxiu, "de llapis i full de paper" podríem dir, a treballar en grups de recerca que comparteixen una intranet pròpia. A les antigues escoles de Belles Arts no es contemplava la possibilitat de la recerca i la Musicologia estava reservada als membres de CESIC. Moltes han estat els avantatges d'aquesta nova orientació, l'especialització en el tema segons els diferents departaments amb la consegüent garantia de qualitat, donar un nou sentit al concepte de transferència de coneixement i fer comprendre als investigadors que cal incentivar la qualitat per sobre de la quantitat. Això crea el problema d'establir criteris que no siguin contradictoris entre l'avaluació de la recerca del grup o del projecte i la dels seus investigadors. I voldria afegir una darrera reflexió, el treball en grup marca, sens dubte, uns nous criteris deontològics d'actuació tot i que no és aquest el lloc de plantejar aquesta qüestió.

La nostra és una recerca que, moltes vegades, és resolt en un entorn proper – no ens atrevim a dir **local**?- i que, en conseqüència és publica en llibres o revistes d'abast limitat. És obvi que no es poden deixar de cantó

aquests temes i, a més, la nova historiografia ho considera positivament al recuperar la petita història, la història “dels marges”. Aquesta classe de treballs haurien de tenir una valoració positiva sempre que es complementin amb altres aportacions de caràcter més ampli i amb molta més difusió. I per descomptat, la recerca local –com tota la resta, d'altra banda- no ha de tenir caràcter descriptiu.

En la **creació** – entenem que tant en l'art com en la música- els paràmetres ja estan, en principi definits. S'ha d'avaluar de manera positiva les obres de creació en funció de la qualitat i de l'originalitat, així com per la repercussió i el reconeixement públic de l'obra considerada. Els índexs d'impacte de l'obra de creació es poden examinar a través de l'obtenció de premis, de les exposicions individuals o col·lectives, la presència en museus de reconegut prestigi, l'estreba de composicions musicals i la difusió i l'acollida en mitjans especialitzats, que pot arribar a ser la premsa diària. Però hi ha encara alguns àmbits sobre els que caldria reflexionar i establir els criteris, com la restauració d'obres d'art que és ja grau universitari en molts centres.

Tot això ens porta a defensar **una avaluació mixta**. En primer lloc, anar directament a revisar els materials, publicacions o obres de creació, cosa que és viable si es demana la presentació d'un número limitat d'aportacions. Les aportacions analitzades, juntament amb el conjunt del *curriculum vitae* de l'investigador –o del grup- haurien de passar una segona verificació, secundària en aquest cas, feta a partir de delimitar prèviament els criteris en unes publicacions, exposicions, museus de reconegut prestigi.

Però hauríem d'anar més lluny. S'han de revisar els índexs de qualitat de les revistes que compleixen els següents criteris: la identificació dels membres dels comitès editorials i científics, els consells de redacció i assessor, el procés d'avaluació i selecció de textos amb uns criteris establerts, l'anonimat de la selecció, la traducció del sumari, títols paraules clau i resums en anglès o la periodicitat de la revista. Moltes revistes que tenen aquestes condicions no estan reconegudes entre les revistes indexades. Respecte al nombre de citacions, és important tenir present que segons la resolució del 18 de

novembre de 2009 de la Presidencia de la Comisión Nacional Evaluadora, els autors poden comunicar les cites i reconeixement independents en àmbits que no estan suficientment relacionats a nivell internacional.

Per acabar, voldria fer una referència a la **transferència** de resultats que, evidentment, no es reflecteix únicament en publicacions. El document UNE 1666000:2002 EX parla explícitament de la transferència de tecnologia “procés de transmissió de la informació científica ... cap a terceres parts per a la fabricació d'un producte, el desenvolupament d'un procés o la prestació d'un servei”. En el cas de la història de l'art, l'aplicació dels resultats es pot estimar també en segments de la producció com el turisme –el turisme cultural però també el turisme de masses i el mateix podem dir sobre l'organització de grans exposicions o de cicles de concerts i d'altres manifestacions de la cultura. Una política turística i cultural ben orientada té conseqüències decisives en la sensibilització de la ciutadania així com importants derivacions econòmiques i socials.

Dra. Mireia Freixa  
Departament d'Història de l'Art  
Universitat de Barcelona

## **Algunas ideas sobre los criterios para la evaluación de la actividad investigadora.**

Pedro Fraile: Universidad de Lleida

Probablemente se podría matizar pero, en nuestro entorno y en términos generales, la actividad investigadora se suele valorar por los resultados finales más aparentemente cuantificables. Es decir, se consideran fundamentalmente las publicaciones y, de ellas, casi exclusivamente el índice de impacto, tanto del propio artículo como de la revista. Tal procedimiento, sin duda, simplifica el proceso de evaluación y busca una pretendida objetividad en la medida en que se remite a indicadores supuestamente mensurables, pero olvida la complejidad del proceso de investigación y, por supuesto, en poco contribuye a estimularla.

Desde este punto de vista parece que habría que partir de posicionamientos diferentes. Por un lado sería deseable que la actividad investigadora se contemplase en su toda su complejidad, desde sus inicios hasta la publicación de resultados. Por otro, parece inexcusable que este final se analice con mayor profundidad, es decir, los índices de impacto son importantes, pero no el único argumento para valorar la calidad del trabajo realizado, lo que exigiría prestar atención a los resultados en sí mismos, además del lugar en que aparecen o la resonancia obtenida en los primeros meses de su publicación. Quizás, por muy repetido, no valga la pena insistir en que se están trasladando de una manera irreflexiva y acrítica algunos criterios, que podrían tener sentido para algunas áreas de conocimiento de las ciencias de la naturaleza, al terreno de las ciencias sociales, desvirtuando así tanto el carácter específico de este discurso científico, como los mecanismos mediante los que se realiza la transmisión del conocimiento. Esta reflexión viene de lejos y, casi todos aquellos que hemos dado clase de metodología o de epistemología, somos bastante conscientes de ello, pero parece dejarse de lado en una labor tan importante como la evaluación de la actividad investigadora.

Probablemente convendría releer a Dilthey en algún momento.

Puesto que de lo que se trata es de mirar hacia delante y proponer criterios y modelos, será mejor soslayar las críticas que se le podrían hacer al actual (que también tiene sus virtudes, como el hecho mismo de que exista un criterio de evaluación) y centrar la atención en aquellos puntos que podrían orientar las actuaciones venideras. Para facilitar la reflexión trataré de sistematizar algunas ideas, por supuesto sin la intención de que sean exhaustivas.

1. La evaluación debería contemplar el proceso de investigación en su conjunto, desde sus orígenes hasta la publicación de resultados, lo que supone prestar atención a los propios proyectos, incluso cuando todavía no han dado resultados o están en el camino de hacerlo.

Respecto al objeto de estudio y la metodología se deberían tener en cuenta los siguientes factores:

1.1) La originalidad/novedad/relevancia del tema de estudio: Sin restarle ningún valor a las investigaciones geográficas que discurren por caminos ya transitados, es necesario reconocer el esfuerzo adicional que supone abrir líneas de investigación novedosas, en las que hay pocos referentes previos, en las que escasean las ideas establecidas y consensuadas y que, además, suelen requerir el diseño de metodologías de trabajo que se habrán de probar y afinar en sucesivos intentos. Las investigaciones de este tipo deberían ser especialmente valoradas lo que, obviamente, no se puede hacer sólo por medio de las publicaciones finales. Por supuesto, a este tipo de trabajos, también hay

que exigirles resultados pero eso no obsta para que se reconozca el potencial que encierran desde el momento de su concepción.

1.2) En la misma dirección debería valorarse la interdisciplinariedad de las investigaciones propuestas: El debate epistemológico al respecto es largo y, puesto que supera el límite de estas páginas, me atrevo a aconsejar la lectura de la *Doble hélice* de Watson y, muy especialmente, la parte en la que explica cómo la incorporación de Francis Crick al equipo les llevó a encontrar una formulación plausible de la estructura del ADN.

La complejidad de nuestro mundo requiere una aproximación desde diferentes ángulos a casi cualquier problema social, lo cual es especialmente cierto en el caso de la Geografía, puesto que multitud de factores se entrelazan en el territorio, condicionados por él y configurándolo al mismo tiempo.

Por tanto, en esa valoración más completa de la actividad investigadora, en la que se contemplase todo el proceso, sería importante estudiar con detenimiento las características de la investigación que se somete a evaluación y, en tal caso, se debería prestar mucha atención a aspectos como su originalidad o su interdisciplinariedad, lo cual, a su vez, está estrechamente relacionado con la complejidad metodológica que tal investigación requiere.

En algunas convocatorias, obviamente, se alude a la importancia de la originalidad de los proyectos, como un valor positivo, pero suele tener una escasa repercusión en la evaluación, en la medida en que ésta se acaba remitiendo, casi exclusivamente, a la difusión de las conclusiones.

2. Respecto al propio proyecto de investigación y al equipo: La composición de un grupo de investigación también debería contemplarse pero, por lo general, los factores que se suelen tener en cuenta son, una vez más, los aparentemente cuantificables, como el papel del investigador (si es IP o no), el número de miembros o la asignación económica, y otros, que son relevantes, se soslayan. Entre ellos cabría citar los siguientes:

2.1) La propia idiosincrasia del equipo de investigación, ya que algunos revisten una especial dificultad. Por ejemplo, los grupos interdisciplinares, imprescindibles para ciertas labores, exigen un esfuerzo adicional por parte de sus miembros, ya sea para establecer un lenguaje o una metodología comunes, ya sea para precisar el objeto de estudio o las estrategias que se deben poner en marcha. La incorporación a equipos de este tipo debería ser premiada de alguna manera, lo cual le exige al evaluador estudiar minuciosamente el proyecto de investigación e ir más allá de los elementos fácilmente mensurables.

2.2) También hay diferencia notables entre los grupos compuestos por investigadores que comienzan su andadura y aquellos formados por gente con una larga experiencia o que trabajan juntos desde hace tiempo. En el primer caso la labor del IP debería ser especialmente valorada, tanto por el esfuerzo adicional que supone como por su importancia para el fomento de la actividad investigadora en general.

2.3) Hay planes de investigación que se cierran sobre sí mismos y otros que propician la formación de redes y el intercambio de conocimientos y estrategias de trabajo. Estos segundos deberían ser especialmente considerados porque son un estímulo para el avance del conocimiento, más en estos tiempos en los que las vías, y las maneras, en que se realiza el intercambio científico están cambiando a una velocidad vertiginosa.

3. Las publicaciones: Probablemente éste es el aspecto más debatido y en el que será más fácil lograr un cierto consenso. No vale la pena detenerse en la crítica al actual

sistema, que sigue muy de cerca la manera de valorar la producción científica en las ciencias de la naturaleza. Por el contrario, intentaré proponer algunas ideas que podrían guiar esta evaluación más compleja de la actividad investigadora:

3.1) Una cuestión de principio es que la evaluación no se puede sustentar casi exclusivamente sobre los índices de impacto de las publicaciones, que sin duda tienen su importancia, pero no son el único factor a considerar. Por el contrario, parece imprescindible atender a la calidad de la aportación, que se podría valorar por diferentes caminos (las evaluaciones anónimas de los manuscritos que se presentan para su publicación pueden servir de ejemplo). Ciertamente, este procedimiento complica la evaluación, pero sería mucho más útil para estimular una investigación creativa y de calidad.

3.2) Los libros y los capítulos de libro apenas son valorados y, en términos generales, quedan muy por debajo de las publicaciones periódicas. Probablemente esto obedece a esa copia mimética del modelo de las ciencias de la naturaleza de la que ya hemos hablado. Parece que no necesita grandes argumentos en su defensa la idea de que las cosas funcionan de manera diferente en las ciencias sociales, en las que es imprescindible una reflexión más larga y encadenada, que no se puede realizar en el estrecho formato de las veinte páginas de un artículo. Los libros son una herramienta fundamental en nuestras disciplinas y sin ellos estaríamos en la Edad de Piedra del conocimiento, por lo cual es imprescindible darles el valor que realmente tienen. Los capítulos de libro o la edición de obras realizadas por diversos autores también son importantes en nuestras ramas del conocimiento, ya que, en la mayoría de las ocasiones, obedecen a la voluntad de reflexionar en conjunto sobre ciertos temas, lo que es una manera de proceder claramente en auge en las ciencias sociales, tal como se está poniendo de manifiesto también en las publicaciones periódicas, en las que cada vez más se busca la contraposición de ideas en torno a algunos temas concretos. Tal como se ha dicho, las estrategias de intercambio científico están cambiando y es imprescindible adaptarse a los nuevos tiempos.

Con frecuencia este tipo de publicación suele servir para poner en contacto a diferentes estudiosos, lo que puede propiciar la creación de redes de investigación, en cuyo caso debería ser especialmente considerado.

También es cierto que, al menos aparentemente, es más difícil evaluar el impacto de las editoriales pero, tal como hemos dicho, éste no debería ser el criterio central y, por otro lado, la facilidad para valorar las revistas sólo obedece a que ciertas empresas, atendiendo a sus intereses y a las necesidades de ciertas ramas del conocimiento, han realizado la tarea de cuantificar las citas de que ha sido objeto una cierta publicación. Del mismo modo, se podría acometer la tarea de valorar las diferentes editoriales, aunque en esta labor habría que contemplar otros factores, además de la difusión, como la existencia de un comité de selección cualificado, la calidad general de obras y autores, su relevancia dentro del área de conocimiento etc. Este trabajo de evaluación de los diferentes medios de publicación deberían realizarlo entidades independientes, pero integrando expertos de las diferentes áreas de conocimiento.

3.3) En la misma dirección habría que revisar el papel que les corresponde a las editoriales universitarias, ya que lo que se publica en ellas apenas es valorado. Si realmente no aportan nada al conocimiento se deberían cerrar (quizás dejar unas pocas de calidad reconocida) y así se ahorraría un dinero público que podría destinarse a otros menesteres. Si, por el contrario, se entiende que son valiosas y difunden trabajos de calidad, habría que estimular que se publicase en ellas. Este asunto debería ser objeto de una reflexión profunda que ofreciese ideas y, lógicamente, habría que obrar en consecuencia.

3.4) El aspecto más trillado, y probablemente también más controvertido, es el de los artículos de revistas. En función de lo ya dicho parece obvio que éste no habría de ser el criterio, casi exclusivo, para evaluar la actividad investigadora, puesto que se deberían tener en cuenta los elementos ya mencionados. Por otra parte, sería importante valorar la calidad de las aportaciones, para lo que sería imprescindible establecer unos criterios claros que guiasen la actuación de los evaluadores. Finalmente, también habría que contemplar los índices de impacto, pero convendría superar el estrecho marco de la base de datos del ISI. No debemos perder de vista que tales listas están elaboradas por empresas privadas que también tienen sus intereses, desde este punto de vista es significativo el hecho de que una mayoría abrumadora de las publicaciones estén escritas en inglés. Además, hay que tener presente que los índices se calculan mediante las citas recibidas en revistas que también están en su base de datos y, por lo general, se dejan de lado otro tipo de publicaciones, por lo que nos encontramos frente a una espiral que se retroalimenta y fortalece<sup>1</sup>. Además, en el caso concreto de la Geografía, parece bastante obvio que está infra-representada, tal como se desprende del cuadro adjunto obtenido de la página web de Agaur.

### Ámbito científico de las revistas incluidas en Carhus Plus

| Ámbito científico                         | Número total de revistas | Número de revistas A | % de revistas A | % de revistas del ámbito científico respecto al total en Carhus Plus |
|---|--------------------------|----------------------|-----------------|--|
| Sociología y política                     | 396                      | 158                  | 39,90           | 7,29   |
| Psicología                                | 578                      | 231                  | 39,97           | 10,64  |
| Historia                                  | 735                      | 184                  | 25,03           | 13,54  |
| Geografía y urbanismo                     | 112                      | 45                   | 40,18           | 2,06   |
| General                                   | 366                      | 150                  | 40,98           | 6,74   |
| Filosofía                                 | 315                      | 129                  | 40,95           | 8,80   |
| Filosofía, lingüística y sociolingüística | 1.009                    | 341                  | 33,80           | 18,58  |
| Estudios religiosos                       | 237                      | 64                   | 27,00           | 4,36   |
| Educación                                 | 438                      | 150                  | 34,25           | 8,07   |
| Economía                                  | 410                      | 164                  | 40,00           | 7,55   |
| Derecho                                   | 227                      | 67                   | 29,52           | 4,18   |
| Comunicación e información                | 109                      | 48                   | 44,04           | 2,01   |
| Arte                                      | 311                      | 112                  | 36,01           | 5,73   |
| Antropología                              | 187                      | 61                   | 32,62           | 3,44   |
| <b>Total</b>                              | <b>5.430</b>             | <b>1.904</b>         | <b>35,06</b>    | <b>100,00</b>  |

Fuente: AGAUR 2008.

Es imprescindible ser conscientes de las limitaciones que tienen este tipo de indicadores, lo que nos obliga a diversificar y, en consecuencia, a ampliar las bases de

<sup>1</sup> Sobre la crítica de los índices de impacto, como medio de evaluación de la investigación, y sobre posibles alternativas son muy interesante JORI, Gerard; Jerónimo BOUZA; Horacio CAPEL y Vicente CASALS. La revista *Scripta Nova* en el año 2009. Balance y valoración de la revista. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Barcelona: Universidad de Barcelona, 31 de diciembre de 2009, vol. XIII, nº 309. <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-309.htm>; SEGLEN, P. O. Why the impact factor of journals should not be use for evaluating research. *British Medical Journal*, 1997, nº 314, p. 497-507 y CASALS, Vicente; Gerard JORI; Quim BONASTRA; Jerónimo BOUZA y Horacio CAPEL. La revista *Scripta Nova* en 2008. Los índices de impacto y los medios de comunicación. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Barcelona: Universidad de Barcelona, 31 de diciembre de 2008, vol. XII, nº 280. <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-280.htm>.

datos que puedan servir de referencia, lo cual no resuelve el problema, pero sí parece suavizarlo.

4. Otras actividades a valorar: Tal como se ha dicho, las vías y las estrategias de intercambio científico están cambiando a gran velocidad y las TIC tienen mucho que ver en tales dinámicas. Las publicaciones electrónicas, su velocidad y su enorme difusión, pueden ser un buen ejemplo de ello. Promover la investigación de calidad por medio, entre otras cosas, de la evaluación de la actividad desarrollada exige tener en cuenta estos cambios y ser capaces de una adaptación rápida a las nuevas condiciones. Se aportan aquí algunas ideas en relación con todo ello.

4.1) Coloquios, congresos o reuniones científicas de diversa índole han sido, desde hace tiempo, instrumentos eficaces de intercambio de conocimientos, pero ahora, con las nuevas tecnologías, estas actividades están adquiriendo una gran relevancia. A la par, la organización de tales encuentros, que pueden atraer investigadores de todo el mundo, reviste una complejidad enorme, pero también son de una importancia crucial. La participación en comités logísticos, científicos, etc. es una tarea ardua, pero imprescindible para el progreso de la investigación, por lo que debería ser contemplada, suficientemente valorada y, por supuesto, premiada. Lo mismo cabría decir de la participación en grupos cuyo cometido es la promoción y difusión del conocimiento, como podrían ser los comités de redacción o selección de revistas o editoriales o la difícil, y a menudo penosa, tarea de informar sobre manuscritos que se presentan para su publicación.

4.2) Ya hemos hablado de la importancia de la interdisciplinariedad y, al tiempo, de la necesidad de hacer converger a investigadores a veces alejados, ya sea espacialmente o en sus objetos de estudio. La investigación fructífera del futuro inmediato se basará en redes, bien trabadas pero flexibles, y es importante fomentar tales estructuras, por lo que deberían valorarse generosamente todos los esfuerzos que se empleen en tal dirección.

4.3) Hace tiempo que se está empezando a desbordar el estrecho marco de las publicaciones tradicionales, ya sean libros o artículos, y empiezan a despuntar otros caminos de intercambio científico. Por ejemplo, hay revistas que están intentando fomentar la circulación de ideas y el debate en torno a ciertos temas, como una manera de hacer progresar el conocimiento. De ahí surgen escritos que no son artículos en el sentido estricto, pero que pueden ser muy útiles para el desarrollo científico. ¿Seremos capaces de diseñar mecanismos para evaluar este tipo de actividad? Es imprescindible hacerlo si no queremos quedarnos fuera de las nuevas formas de intercambio.

Debería repetir, para finalizar, que estos apuntes sólo son algunas ideas sin ánimo de exhaustividad y, al tiempo, desearía dar las gracias a los colegas que han leído estas páginas y las han enriquecido con sus sugerencias.